

Mechteld Jansen

Help, ik ben een missionaris

De hernieuwde aandacht voor zending en missie in Nederland roept tegenstrijdige gevoelens op. Van enthousiasme tot allergie, van bevrijding tot juist een nieuwe dwang. Vervallen we in oude gewoontes en verouderd jargon zodra we denken aan missionair werk? Poetsen we de onvruchtbare tegenstellingen weer op met frasen als 'het behoud van de kerk versus de voortgang van het evangelie', 'presentie in plaats van pretentie', 'we moeten zo nodig de wereld in, maar daar zijn we al lang'? Per definitie is tegenwoordig iedere pastorpredikant(e) een missionair werker. Zo nieuw is dat niet meer, maar het vergt wel cultuur-analytisch en theologisch werk. Staan en leven we te gelukkig en te relaxed in de huidige culturele ontwikkeling om te zien waar het goede nieuws contrasteert met het slechte nieuws in eigen context en samenleving? Er roepen misschien wel veel meer mensen om redding en er willen misschien wel veel meer mensen zich bekeren dan comfortabel is voor onze theologie, die in dat geval achterstallig onderhoud behoeft. Krampachtig hoeft zulke theologie geenszins te worden.

Missie en zending besmette woorden?

Hier en daar waait een frisse wind door de kerken: de blik naar buiten, de ramen open en de bruggen neer, zodat mensen 'van buiten' ook naar binnen kunnen kijken en zien dat ze daar welkom zijn. De termen 'zending' en 'missie' komen weer onder het stof vandaan en vragen om een nieuwe invulling. Daarbij zij aangetekend, dat 'zending' in protestantse, Nederlandse kring een negatieve imago heeft dan 'missie', terwijl het omgekeerde geldt van katholieken in Vlaanderen, die wel weer graag het woord 'zending' zouden invoeren omdat het zoveel moderner en bevrijdender klinkt dan 'missie'. Hoe dan ook, we hebben te maken met een woord dat al bezet en besmet is door vele betekenissen van imperialisme, kolonialisme, zeltjeswinnen en proselitisme. Of een dergelijke vereenzelving van zending en missie met dwang en onvrijheid nu historisch

besmetting
met dwang en
onvrijheid

juist is of niet (de meeste mensen maken geen onderscheid tussen kolonialisme en slavernij en hebben ooit begrepen dat de zendelingen blindelings alle vormen van overheersing door Europese machten hebben goedgekeurd), met deze betekenissen hebben we te maken.

Bij een drietal nieuwe invullingen van zending en missie heb ik mij afgevraagd of wel voldoende rekenschap wordt afgelegd van de bovenstaande bezetting en besmetting. Ten eerste de invulling van missie als het antwoord op de krimp van de kerk. De lege kerkbanken moeten ons zorgen baren en het kan ons aan het hart gaan dat kerkgebouwen moeten sluiten. Buiten de kerken wordt niet opgemerkt hoeveel moois, hoeveel nuttigs, hoeveel dieps, hoeveel sociaals en trouws, belangeloos en gratis kan worden afgehaald. Toch is het doel van de missie niet om de lege kerkbanken weer te vullen. De spiritualiteit van de krimp is niet gebaat bij nostalgie of nieuwe machtsaspiraties, maar bij gebed en eenvoud.

Ten tweede de invulling van missie als tegenoffensief. Als anderen in deze tijd van botsende overtuigingen, duidelijk en luidkeels hun plaats opeisen, dan kan het christendom zich toch niet stil terzijde houden? Als we niet oppassen, zullen anderen, moslims bijvoorbeeld, of secularisten, of heksen, die een veel grotere zendingsijver aan de dag leggen, onze plek innemen. Zij zullen de hearts and minds van de Nederlandse bevolking bezetten. Ook hier wordt een appel gedaan op een veroveringsspiritualiteit, die in onze ogen verouderd kan lijken, maar die weer springlevend is. Ook in meer evangelische en pentecostale kringen kan men de taal van de veroveringsspiritualiteit soms opnieuw ontwaren als mensen voor Jezus gewonnen moeten worden, als er voortdurend sprake is van strijd en strategie.

Ten derde de invulling van missie als behoud van de christelijke moraal. Ook hier wordt voornamelijk achterom gekeken naar wat wij verloren hebben: de kerk heeft geen greep meer op het dagelijks leven van de mensen in het land en alle verloedering en asociaal gedrag is direct terug te voeren op de tanende invloed van de kerken. Missie zou moeten betekenen dat mensen weer eensgezind zijn, onderlinge hulp bieden, sober leven, hun kinderen in toom houden en zich onthouden van dronkenschap, overspel en moderne kansspelen op de beursvloer. Allemaal mooi, maar een doorslaggevend argument voor missie is het niet, tenzij missie betekent opkomen voor fatsoen en gelijkgestemdheid. Maar missie betekent: zodanig communiceren dat het evangelie de kans krijgt gehoord en verstaan te worden als nieuwe levensoriëntatie. Daar komt ook moraal bij, zeker, maar dat is de moraal van het verhaal.

Er is veel allergie, die vooral wordt opgeroepen door een bepaald jargon, maar ook door praktijken die de mensheid verdelen in bereikten en onbereikten, bekeerden en onbekeerden, subjecten en objecten van missie. Een enkel voorbeeld kan hier volstaan: sommige organisaties maken gebruik van wat zij noemen een Missionaire Inlichtingendienst (missionary intelligence) en daarmee bedoelen ze werkelijk een soort CIA of MI5 voor de missie, dus mensen die op pad gestuurd worden om als spionnen een samenleving te verkennen, teneinde terug te rapporteren waar een goede voedingsbodem voor het evangelie zou kunnen liggen. In hetzelfde kader staat het spreken over Missiometrie (missiometrics) waarbij nauwkeurig wordt bijgehouden hoeveel mensen in welke gebieden er als christenen geteld kunnen worden en welke gebieden nog veel witte vlekken, lees: witte velden om te oogsten, vertonen. Op basis van deze gegevens formuleert men

niet als anti-
krimp of
tegenoffensief

allergische
reacties op
jargon en
praktijken

en zeker niet
als propagan-
da die zegt:
'Jezus is Heer'

dan de doelen (targets), weer zo'n militant aandoende term. En dan moet men ten slotte niet verbaasd zijn wanneer een bepaald gebied van een land, een stad of een wijk wordt aangemerkt als nieuw strijdtoneel voor een spirituele veldslag. Het kan zomaar mijn stad of mijn wijk zijn en ik ben daar niet gerust op. Wat in elk geval niet meer kan, nooit heeft gedeugd, maar steeds weer met missie wordt verward is propaganda. Dat heeft vooral met de taal te maken, maar daarachter schuilt natuurlijk een hele wereld van manipulatie, machtsmisbruik en uiteindelijk minachting voor mensen. Propaganda is gemankeerde communicatie, taal zonder vraagwoorden, reeksen van adembenemende herhalingen: de Tutsi's zijn kakkerlakken, de Tutsi's zijn kakkerlakken, net zolang tot je er in gaat geloven. Er zijn kerken – en niet de kleinste – die op dezelfde manier propageren dat Jezus de Heer is en er gaan vast mensen in geloven, maar het blijft propaganda.

Nu wij deze die motieven netjes terzijde hebben geschoven, komen we bij de motieven die een langere houdbaarheidsdatum hebben. De nieuwe aandacht voor missie wordt namelijk ook gevoed door een verlangen om tegemoet te komen aan de nood die men signaleert bij het uitdelen van voedsel in de voedselbanken, bij schuldsanering, bij burn-out professionals, bij studenten die wel onderwijs, maar geen vorming krijgen. De nood die daar gesignaleerd wordt, is namelijk ook nood aan redding, aan vergeving, aan houvast en vernieuwing.

Het is betreurenswaardig dat in deze discussie het diaconaat en het missionair werk soms tegenover elkaar worden gezet en dat het nieuwe pleidooi voor missie een verzet inhoudt tegen de diaconale inzet. Alles wordt gediaconaliseerd, verzucht dan de missionair bewogen collega, daarmee doelend op een vertaling van het evangelie in dienstbetoon en in zwijgzaamheid. Zo'n collega vergeet, dat de kerk geen nieuwe leden werft uit de klantenkring van haar soepkeuken, maar de kerk trekt nieuwe leden omdat zij een soepkeuken heeft.¹ Met andere woorden: de kerk wordt aantrekkelijker als zij maatschappelijk relevante dienstverlening verricht, niet zozeer voor de clientèle, maar voor de mensen die vinden dat de kerk dat moet doen en die daaraan mee willen doen.

verrassend
effect tenzij ...

Bovendien laat de geschiedenis zien, dat missie vaak een verrassend effect heeft; het maakt kerkelijke structuren lossier, het laat mensen zoeken naar nieuwe vormen op liturgisch, organisatorisch, gemeenschapsvormend, educatief en pastoraal gebied. Vaststaande zaken worden losgewrikt, belemmerende drempels worden opgeruimd (en soms nieuwe opgeworpen), nieuwelingen lopen heilige huisjes omver. Alleen al daarom zou je mission-minded willen zijn. Tenzij, ja tenzij de nieuwelingen natuurlijk ook aan ónze heilige huisjes komen, ons welverzorgd taalgebruik, onze ironische toon, onze beschaafde rationele twijfel bij wonderen, dromen en andere zwevende verhalen.

Nieuwe kansen

Een verfrissend missionair elan probeert aan te haken bij de beleving van de mensen van de huidige tijd, de vragen die leven in dit land en de richting die we lijken te gaan. Het beeld dat dan oprijst, is in eerste instantie dat van gelukkige mensen. Nederlandse kinderen zijn zelfs de gelukkigste kinderen ter wereld.² Geen enkele aanleiding dus om te somberen en het is opvallend dat theologie daar zo weinig bij aanknoopt. Zou het zijn omdat Nederlanders dat geluk vooral voor zichzelf willen houden? Neen, want volgens Joep de Hart zijn we socialer dan ooit, blijktens de groei van allerlei organisaties op het maatschappelijk mid-

denveld.³ Wel is het zo, dat we in het algemeen bevreesd zijn dat het geluk wordt bedreigd. Nederlanders zijn bang voor een harder wordende, meer op prestatie gerichte samenleving. Nederlanders geven aan dat zij hopen op meer gemeenschapszin. Daarbij hebben zij een 'wij' op het oog dat alle Nederlanders zou moeten omvatten. Dat nieuwe 'wij' zou gebouwd moeten worden op basis van kort commitment aan bepaalde zaken en taken. Je kunt Nederlanders voor alles vragen bij school, sport, club en partij, maar niet meer voor jarenlange verbanden.

Missionair in ambt en beroep staan betekent ook de samenleving en de cultuur theologisch kunnen bevragen en weten welke fenomenen met welke theologische inhouden te maken hebben. Dat is niet: God erbij halen, maar laten zien dat vragen over God en mens in die context een rol spelen. Aansluiting zoeken bij de cultuur betekent ook kritisch durven staan in die cultuur, laten zien en horen waar de grootste onzin verkocht wordt. De reclameblokken tijdens de spits in de ochtend en de avond draaien vrijwel geheel om adviesbureaus die ons voorhouden hoe we het meest kunnen halen uit onszelf, hoe we voortdurend de slag om de innovatie moeten winnen, hoe dom we zijn als we niet efficiënter en competitiever werken. Naast al die efficiency lijken we dan ook nog duurzaam, verantwoord en als het een beetje meezit, spiritueel te moeten zijn, maar die spiritualiteit is al net zo op het ego georiënteerd als het harde werken. Het is pseudo-overgave; een overgave aan een meester of een leer of een filosofie waarbij je opnieuw leert jezelf te versterken. Het staat nog steeds onder de noemer van de zelfredzaamheid en het is dus helemaal niet verwonderlijk dat juist in deze tijd zoveel roep is om dit soort spiritualiteit.

Reeds de tweede generatie groeit op zonder herinneringen, zonder last of lust van welk geloof dan ook en het is niet overdreven om te spreken over een 'religieus analfabetisme'.⁴ Wie regelmatig in contact komt met mensen die geen enkele kennis van of associatie met christelijk geloof hebben opgedaan, weet hoe lang, mooi en moeizaam de weg is. Daar lijkt tegenover te staan dat het geloof in de economie steeds groter wordt; de economie is overal verantwoordelijk voor en moet alles oplossen. Eén groot verhaal heeft alle andere verhalen naar de marge verdrongen en dat is het verhaal van de vrije markt die ons nóg gelukkiger zal maken. "Pan-economisme", heet dat tegenwoordig⁵. Beide signalen, het religieus analfabetisme en het pan-economisme hebben mij er toe gebracht om theologisch te pleiten voor veelbeelding. Ik wil mensen uitdagen om mee te delen wat zij als goddelijk, menselijk, werelds, hemels en aards ervaren en vanuit de christelijke traditie wil ik daar volop wervend aan meedoen. Veel mensen krijgen daar te weinig van aangereikt en worden te weinig aangezet tot eigen verbeelding. Samenvattend heb ik een beeld geschetst van gelukkige, maar wispelturige en enigszins wankelmoedige mensen in een kader van restjes christendom en pogingen tot nieuwe christianity, een grote drang tot vrijheid-blijheid en een discours van zelfversterking. Elke nieuwe inzet zal met religieus analfabetisme en pan-economisme rekening moeten houden.

Nieuwe kansen voor wat? Redding en bekering

Op basis van het hierboven gezegde zie ik kansen voor het evangelie om gehoord en verstaan te worden als nieuwe levensoriëntatie voor mensen zoals ik, in mijn eigen cultuur. Meestal zet ik daarbij niet in bij de ecclesiologie, maar bij de sote-

bij cultuur
aansluiten
betekent ook:
er kritisch
in staan

pan-
economisme

riologie: waarvan moeten mensen als ik gered worden? Is God mij kwijt? Is God mensen om mij heen kwijt? Mensen geven veelal aan gelukkig te zijn en daar moeten we niets aan afdoen, maar bij aanhaken en weten dat geluk een veelvraat is en dat ongelukkige mensen zichzelf al snel als losers zien. Voor geluk is meestal betaald werk, een enigszins stabiele relatie, een verwarmd huis en een vriendenkring nodig. En ik ken weinig mensen die dat gedurende heel hun leven voor elkaar hebben. Voorts is er een onverzadigbare drang naar aandacht en bevestiging, omdat men ten diepste onzeker is over de maakbaarheid van het eigen leven en het eigen geluk. We houden elkaar voor dat succes een keuze is, dat we ons eigen levensverhaal schrijven, dat we zelf overal stuur over willen houden. Wie het niet gemaakt heeft, heeft dit aan zichzelf te wijten, maar tegelijk is er veel verzet tegen die conclusie en ontstaat er een nadruk op slachtofferschap. Groepen aan wie erkenning wordt onthouden staan tegen elkaar op, omdat zij zich nog meer verwond voelen dan de anderen.⁶

evangelie als
nieuwe
levens-
oriëntatie

Het goede leven waarnaar mensen verlangen heeft een verhaal nodig, of liever: een keten van richtinggevend verhalen, die aangeeft dat mensen waardevol zijn ongeacht hun succes of falen.⁷ Het christelijk geloof geeft grond aan de wil tot samenleven. De wil tot samenleven is de wil tot dialoog en dat woord moet niet gereserveerd worden, zoals het in mijn vak nogal eens gebeurt is, voor een theologische uitwisseling van inzichten. De samenleving is een huis dat voortdurend in de steigers staat en waaraan gebouwd wordt door mensen met verschillende inzichten.⁸ Het verschil met een gewoon bouwproject is, volgens Jonathan Sacks, dat je niet werkt op basis van een contract dat bij de eerste de beste teleurstelling verbroken kan worden, maar dat je werkt op basis van een verbond. In een verbond met anderen dwing je niets af (zoals de staat dat wel kan doen) en je betaalt ze nergens voor (zoals de markt dat wel kan doen), maar je vertelt elkaar dat je met elkaar door wilt gaan. In die zin kan de vorming van gemeenschappen op zich als missie aangemerkt worden en niet als vrucht van missie.⁹

Missiologie als de uitdager van ieder soort provincialisme

grenzen (laten)
overschrijden
in Christus'
naam

Wanneer er op allerlei gebied sprake is van denkbeeldig prikkeldraad tussen de volkscultuur en de elitecultuur en wanneer we aannemen dat die twee culturen voor een groot deel samenhangen met opleidingsniveau, dan kan het zo zijn dat we met twee verschillende contexten te maken hebben en dat er ook twee verschillende contextuele manieren van geloven en theologiseren ontstaan. Maar als missioloog is dat niet het eindstation van de te bestuderen werkelijkheid. Het zou eindigen bij een nieuw soort provincialisme. Missie is het overschrijden van grenzen in Christus' naam en het laten overschrijden van onze eigen grenzen in dezelfde naam. Willen contextuele theologieën niet alleen naast elkaar bestaan, dan zal er een crossculturele uitwisseling moeten plaatsvinden. Dat is zelfs een kenmerkende taak van de missiologie: lokken tot conversatie tussen contextuele theologieën.¹⁰

Grace Davie beschrijft een in dit verband interessant 'experiment' dat in 2006 plaatsvond in Londen. Een kamerkoor werd uitgezonden om traditionele Christmas Carols te gaan zingen in twee heel verschillende wijken. De eerste wijk betrof een gegoede middenklassenbuurt en de tweede wijk was een 'prachtwijk', bekend om zijn sociale problemen. Het doel was 'to test the appeal of doorstep

Carol-singing in modern Britain.' De middenklassenwijk ontving het koor hof-felijk, maar met de houding van een déjà-vu. Dit koor was één van de vele koren die al was komen zingen in die wijk en alle koren bleken ook om geld te vragen voor een goed doel. Dat had men nu wel eens gehad. Voor de bewoners van de 'prachtwijk' lag dit heel anders. Er maakte zich een grote opwinding van hen meester en het koor werd naar alle hoeken en gaten van de woontorens gestuurd. Groot was het applaus toen het koor vroeg om mee te gaan zingen. Het meest interessant was de respons van een moslimfamilie: zij vonden het zeer adequaat om met Kerstmis kerstliederen te zingen en gaven de grootste financiële bijdrage uit het hele experiment. Bovendien vroegen zij aan het koor om heel hard te zingen, hard genoeg om het via de telefoon ook aan de oom in Pakistan te laten horen.¹¹

Ontspannen missie

Het is aan ons om de met missie verwante noties van hun benauwde en benauwende betekenis te ontdoen. Dat zijn noties als evangeliseren, getuigen en bekeren. Laten we de vrijheid nemen om die noties anders in te vullen. Missio hangt met promissio samen: er is geen enkele aanleiding tot triomfalisme, maar er is veel aanleiding om de beloften van God, die aan alle mensen zijn gedaan, te laten klinken. Een missionaire spiritualiteit is dat je ongeduldig aan God vraagt wanneer die beloften in vervulling gaan en geduldig wacht bij dat leed waar je niets aan kunt doen. Evangeliseren is mensen een aanbod doen van vergeving en hoop en er getuige van willen zijn, er bij willen zijn, als niet alleen slachtoffers maar ook daders opbloeien en nieuwe waardigheid verkrijgen. Het is steenkool uit de Bijbel en traditie opgraven en laten gloeien in het vuur van de dagelijkse ontmoeting. Evangeliseren is weinig haast hebben. Getuigen is ooggetuige willen zijn van wat er in levens verwoest en hersteld wordt, mededeelzaam kunnen zijn over leed dat door God erkend wordt, het spoor volgen van getuigen die de goede keuze in de geschiedenis gemaakt hebben, soms ook vertellen waarvan je zelf door Christus gered bent. En het kan maar zo gebeuren dat mensen zich bekeren; daar zijn we misschien niet helemaal op ingesteld, maar daar zijn vele voorbeelden van. Als mensen een genadevoller perspectief krijgen op wat zij hebben gedaan en op wat hen is overkomen, hoeven zij niet een hulpverlenende held te bedanken. De enkele evangelist wijst van zichzelf af, de missionaire kerk is geen reddingsteam, maar als iemand wil jubelen omdat hij of zij gered is, lijkt me het heel adequaat om naar Christus te verwijzen. Ook dat werkt heel ontspannend.

van het
benauwde en
benauwende
ontdoen

Mechteld Jansen is bijzonder hoogleraar missiologie aan de PTHU en onderzoeker aan de VU. E-mail: mmjansen@pthu.nl

Noten

1. H.R. Unruh en R.J. Sider, *Saving Souls, Serving Society: Understanding the Faith Factor in Church-Based Social Ministry*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2005, p. 152.
2. UNICEF, *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*, Innocenti Report Card 7, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2007.
3. J. de Hart, 'Niet somberen, wij zijn socialer dan ooit', serie 'Het Nieuwe Wij' (dl 3), *VolZin* 2009, nr. 23, 27-11-2009. Daar staat tegenover dat er een grote groep is die zich politiek en levensbeschouwelijk nergens meer bij aansluit.

Thema: Mission impossible?

4. D. Werner, Missionary Priorities in Times of Weakening Resources and Religious Seeking: Ecumenical Imperatives for Germany, in: *Ecumenical Review*, 56 (2004), pp. 94-117.
5. Zie C.H. Grundmann, "Panaconomism as a Missiological Concern, in: *Mission Studies* 18 (2001) 1, pp. 115-125.
6. J. Sacks, *The Home We Build Together: Recreating Society*, Continuum, London 2007, p. 61; P. Ricoeur, *Parcours de la Reconnaissance*, Stock, Paris 2004, p. 319 e.v.
7. Vgl. E. Borgman, *Metamorfosen. Over religie en modern cultuur*, Klement/Pelckmans, Kampen, 2006, pp. 91, 104.
8. Vgl. J. Sacks, *The Home We Build Together: Recreating Society*, Continuum, London, 2007.
9. M. McCoy, "Community: A Postmodern Mission Paradigm?" in *Journal of Anglican Studies* 2003,1, pp. 31-45.
10. K. Kim, "Missiology as Global Conversation of Contextual Theologies", *Mission Studies*, 21 (2004), pp. 39-53.
11. P. Berger, G. Davie en E. Fokas, *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, Ashgate, Farnham 2008, p. 65.